

Л6т.
М29

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Мартиненко Інна Василівна

УДК 343.97 + 681.142 : 343.977

**КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ
ПРО ЗОВНІШНІСТЬ ОСОБИ
МЕТОДАМИ ТА ЗАСОБАМИ ІНФОРМАТИКИ**

12.00.09 – кримінальний процес і криміналістика;
судова експертиза

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2005

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасна криміногенна ситуація в Україні характеризується домінуванням негативних тенденцій. Суттєво змінилася структура злочинності, яка за останні роки стала більш жорстокою і технічно оснащеною. Становище, що склалося, потребує активних пошуків шляхів оздоровлення обстановки в державі, забезпечення законних прав населення, гарантованих Конституцією України.

В таких умовах найважливішого значення для розслідування злочинів набуває використання сучасних технічних засобів та методів збирання криміналістично значущої інформації, основою яких є новітні технології. Це стосується й процесу встановлення особи за ознаками зовнішності.

Вагомим внеском у вирішення проблеми криміналістичного дослідження інформації про зовнішність особи стали роботи В.О. Снеткова, О.М. Зініна, В.Г. Малишева, М.М. Герасимова та ін., проведені, у своїй більшості, у 50–70-х рр. минулого століття. Таким чином, на практиці використовується сукупність теоретичних і практичних рекомендацій, які, на жаль, не зважають на нові наукові тенденції та технічні можливості.

Сьогодні органи досудового слідства використовують комп'ютерні системи для складання композиційних портретів розшукуваних осіб, інформаційно-пошукові системи. Ці системи дозволяють автоматизувати процес отримання інформації, але їх ефективність не відповідає сучасним вимогам щодо способів і форм організації та систематизації інформації про розшукуваних осіб, що, в свою чергу, впливає на стан інформаційно-аналітичного забезпечення оперативно-розшукової, слідчої та експертної діяльності.

Проблематичність сучасного стану інформаційно-аналітичного забезпечення кримінально-процесуальної діяльності зумовлена й значними організаційно-управлінськими недоліками: використання морально застарілого апаратно-програмного забезпечення, низька якість баз даних, розпорошеність об'єктів осіб, які становлять оперативний інтерес, відсутність ефективної програми підвищення кваліфікації спеціалістів тощо.

Наукове завдання дисертації полягає в розробці сучасного науково-технічного засобу – інформаційно-аналітичної системи встановлення особи за ознаками зовнішності, яка, на відміну від наявних інформаційно-пошукових систем, дозволяє проводити комплексне дослідження інформації про зовнішність розшукуваного, моделювати його образ.

При вивченні проблеми криміналістичного дослідження інформації про зовнішність особи методами та засобами інформатики автор використовував доробок вітчизняних вчених-криміналістів, які ґрунтовно висвітлили певні аспекти використання досягнень науково-технічного

прогресу у протидії злочинності: Л.Ю. Ароцкера, В.П. Бахіна, Г.І. Грамовича, Г.Л. Грановського, В.Г. Гончаренка, В.А. Журавля, О.А. Кириченка, Н.І. Клименко, О.Н. Колесниченка, В.П. Колмакова, В.О. Коновалової, М.В. Костицького, В.С. Кузьмічова, В.К. Лисиченка, В.Г. Лукашевича, І.В. Постіка, М.В. Салтевського, М.Я. Сегає, В.Ю. Шепітька та ін.

Автор керувався теоретичними розробками і положеннями наукових праць відомих вчених, зокрема Т.В. Авер'янової, Р.С. Белкіна, О.О. Бодалева, М.С. Бокаріуса, В.Л. Васильєва, І.Ф. Винниченка, О.І. Вінберга, М.М. Герасимова, О.О. Гусєва, Ю.П. Дубягіна, О.М. Зініна, Л.М. Іванської, А.В. Ішенка, Н.С. Карпова, Р.А. Кентлера, З.І. Кірсанова, В.Я. Колдіна, В.І. Лебєдєва, Б.Ф. Ломова, І.М. Лузгіна, Є.Д. Лук'янчикова, В.Г. Малишева, В.С. Мітричева, Р.С. Немова, С.М. Потапова, К.Г. Прохорова, О.Р. Ратінова, Є.Р. Росинської, З.Г. Самошиної, М.О. Селіванова, В.О. Снеткова, М.В. Терзієва, Б.І. Шевченка, М.С. Шехтера, А.Р. Шляхова та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано у відповідності до Національної програми інформатизації, Програми інформатизації органів внутрішніх справ України на 2000–2005 рр. (рішення колегії МВС України від 28 грудня 1999 р. № 8 КМ/1), Концепції розвитку системи відомчої освіти та вузівської науки на період 2000–2005 рр. (рішення колегії МВС України від 18 грудня 2000 р. № 9 КМ/1), плану науково-дослідних робіт Національної академії внутрішніх справ України на 2000–2005 рр., п. 158.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розробка механізму правового регулювання та організаційного забезпечення криміналістичного дослідження інформації про зовнішність особи методами та засобами інформатики, реалізація яких спрямована на забезпечення ефективного використання новітніх технологій в діяльності органів досудового слідства. Відповідно до мети поставлені завдання:

- встановити історичні аспекти розвитку методів та засобів криміналістичного дослідження ознак зовнішності особи в процесі розслідування злочинів;
- виявити позитивні та негативні сторони практики використання ознак зовнішності особи в процесі розслідування злочинів;
- визначити поняття інформаційно-аналітичної системи встановлення особи за ознаками зовнішності;
- окреслити загальні та спеціальні вимоги, яким вона має відповідати;
- розробити блок-схему та алгоритм роботи запропонованої інформаційно-аналітичної системи;

– сформулювати нормативно-правові рекомендації щодо використання досягнень інформаційних технологій в кримінально-процесуальній діяльності;

– розробити рекомендації щодо оснащення відділень з експертно-криміналістичного забезпечення міськрайлінорганів внутрішніх справ України технічними засобами, необхідними для вдосконалення процесу встановлення особи за ознаками зовнішності.

Об'єктом дослідження є процес встановлення особи на основі аналізу інформації про ознаки її зовнішності за допомогою сучасних апаратно-програмних засобів.

Предметом дослідження є функціонально-структурні особливості сучасної інформаційно-аналітичної системи встановлення особи за ознаками зовнішності.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є система загальнонаукових та спеціальних методів, які застосовуються в криміналістиці та криміналістичній інформатиці. Зокрема, використовувалися методи: історичний, порівняльно-історичний (порівняння архаїчних та сучасних методів і засобів дослідження інформації про зовнішність особи), порівняльно-правовий (порівняння дефініцій вітчизняного та зарубіжного законодавства), аналітичний (опрацювання наукових джерел), статистичний (аналіз та узагальнення результатів опитування слідчих, експертів-криміналістів, слухачів), алгоритмічний (розробка алгоритму роботи інформаційно-аналітичної системи встановлення особи за ознаками її зовнішності).

Базовими джерелами дослідження є Конституція України, закони України, укази Президента, постанови Кабінету Міністрів України, пленумів Верховного Суду України, нормативні документи МВС України, а також літературні джерела з криміналістики, кримінального процесу, інформатики, криміналістичної інформатики, юридичної психології, судової експертизи, філософії.

Емпіричною базою дослідження стали результати анкетного опитування 143 слідчих органів внутрішніх справ, 290 слухачів Навчально-наукового інституту управління та 156 експертів-криміналістів, які підвищували кваліфікацію у Навчально-науковому інституті підготовки слідчих і криміналістів Національної академії внутрішніх справ України, вивчення 218 кримінальних справ.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше встановлено основні етапи формування методів та засобів криміналістичного дослідження інформації про зовнішність особи, яка розшукується; визначено поняття інформаційно-аналітичної системи встановлення розшукуваного за ознаками зовнішності як сучасного науково-

технічного засобу; окреслено загальні і спеціальні вимоги, яким має відповідати ця система; визначено основні напрями впровадження досягнень інформаційних технологій при дослідженні інформації про зовнішність особи;

вдосконалено класифікації властивостей, ознак та елементів зовнішності особи, які використовуються в процесі її встановлення;

набули подальшого розвитку наукові положення щодо законодавчого закріплення використання досягнень сучасних інформаційних технологій в кримінально-процесуальній діяльності; практичні рекомендації щодо організації роботи спеціалістів з потерпілими (свідками) з різними формами впізнання; дослідження напрямів удосконалення підготовки та перепідготовки працівників органів досудового слідства з метою опанування ними сучасних апаратно-програмних комплексів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення, висновки і пропозиції проведеного наукового дослідження створюють основу для подальшого поглибленого вивчення проблем використання новітніх інформаційних технологій з метою встановлення розшукуваного за ознаками його зовнішності.

Робота над темою дозволила автору звернутися до керівника робочої групи Кабінету Міністрів України з пропозиціями про внесення змін і доповнень до проекту нового Кримінально-процесуального кодексу України.

Теоретичні висновки дослідження використовуються у навчальному процесі Національної академії внутрішніх справ України (акт від 20 листопада 2003 р., акт від 17 січня 2004 р.), Одеського юридичного інституту НУВС України (акт від 3 жовтня 2003 р.), Луганської академії внутрішніх справ (акт від 22 жовтня 2003 р.) під час викладання курсу “Криміналістика”, спеціальних курсів “Організація розкриття та розслідування злочинів” та “Ідентифікація людини за ознаками зовнішності”, дисциплін “Криміналістична інформатика”, “Інформатизація управління в ОВС”.

Матеріали дисертації мають прикладне значення, оскільки використовуються в діяльності Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України (акт від 5 липня 2004 р.), Науково-дослідного експертно-криміналістичного центру при УМВС України у Вінницькій області (акт від 12 липня 2004 р.) та Солом'янського РУ ГУ МВС України в м. Києві (акт від 9 квітня 2003 р.).

Особистий внесок здобувача. В статтях, які опубліковані в співавторстві, особисто здобувачу належать основні ідеї, головні висновки та наукова сутність цих робіт, зокрема:

– в статті “Ідеї Бертильйона та сучасність” автором досліджено процес формування способів фіксації та відтворення ознак зовнішності розшукуваного; проаналізована робота сучасних апаратно-програмних комплексів, за допомогою яких відтворюється інформація про зовнішність розшукуваного;

– в статті “Использование информационных технологий при идентификации личности” автором окреслені проблеми, які виникають під час автоматизації процесу фіксації та відтворення інформації про зовнішність особи і впливають на якість вихідного матеріалу;

– в статті “Використання досягнень сучасних інформаційних технологій в діяльності правоохоронних органів” автором визначені правові проблеми, пов’язані з впровадженням досягнень інформаційних технологій в кримінально-процесуальну діяльність, запропоновані шляхи їх вирішення.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри організації розслідування злочинів Навчально-наукового інституту підготовки слідчих і криміналістів Національної академії внутрішніх справ України, кафедри інформаційних технологій Національної академії внутрішніх справ України, на міжкафедральному семінарі за участю провідних вчених кафедр організації розслідування злочинів, криміналістичних експертиз Навчально-наукового інституту підготовки слідчих і криміналістів, кафедр криміналістики, теорії кримінального процесу та судустрою, інформаційних технологій, Інформаційно-технічного центру Національної академії внутрішніх справ України, Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю. Основні положення дисертації висвітлено, а висновки, яких автор дійшов у процесі дослідження, апробовано на чотирьох науково-практичних конференціях: “Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю” (м. Київ, 30 березня 2000 р.); “Актуальні проблеми діяльності ОВС з попередження, розкриття та розслідування злочинів” (м. Одеса, 19–20 жовтня 2000 р.); “Органи внутрішніх справ на початку третього тисячоліття: проблеми протидії злочинності” (м. Дніпропетровськ, 27–28 жовтня 2000 р.); “Сучасні проблеми інформатизації органів внутрішніх справ України” (м. Київ, 15 квітня 2001 р.).

Публікації. Основні висновки та положення дисертації викладено у дев’яти наукових статтях, шість з яких – у фахових виданнях, дві – в наукових статтях у збірниках за матеріалами науково-практичних конференцій.

Структура дисертації зумовлена метою і завданнями дослідження, відповідає вимогам ВАК України, складається з вступу, двох розділів, які об’єднують сім підрозділів, висновків до розділів та загальних висновків,

ілюстрацій (на 5 сторінках), списку використаних літературних джерел (171 найменування), додатків (на 37 сторінках). Повний обсяг дисертації становить 214 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, висвітлено наукову новизну та розкрито практичне значення одержаних результатів, подано дані про їх апробацію, зазначено структуру і обсяг дисертації.

Розділ перший "Криміналістичне дослідження інформації про зовнішність особи" складається з чотирьох підрозділів, в яких досліджено загальнотеоретичні та практичні аспекти використання інформації про зовнішність в процесі встановлення розшукуваного.

В першому підрозділі "Криміналістична ідентифікація як метод встановлення причетності особи до злочину" висвітлено проблеми формування понятійного апарату теорії криміналістичної ідентифікації, досліджено різні погляди провідних вчених на об'єкти ідентифікації, розглянуто завдання та сучасну концепцію теорії криміналістичної ідентифікації. Вивчено особливості процесу ідентифікації, ґрунтуючись на думках Р.С. Белкіна, М.Я. Сегая, М.В. Салтевського, В.Я. Колдіна та ін.

Зазначено, що комплекс проблем, пов'язаних з дослідженням матеріальних об'єктів та їх відображень з метою встановлення тотожності, спонукав створення методу криміналістичної ідентифікації. Подальший досвід криміналістичних досліджень, накопичення знань, які забезпечили наукове тлумачення процесу встановлення матеріальних об'єктів за їх слідами в навколишньому середовищі, сприяли створенню теорії криміналістичної ідентифікації, яку нині широко використовують в діяльності органів досудового слідства.

Розглянуто погляди С.М. Потапова, М.В. Терзієва, О.І. Вінберга, В.Я. Колдіна, М.В. Салтевського, В.О. Образцова, Т.В. Авер'янової, Є.Р. Росинської та ін. на визначення об'єктів криміналістичної ідентифікації, засади їх розподілу на ідентифікуючі та ідентифіковані. Підтримано позицію, згідно з якою ідентифікованим об'єктом може бути будь-яка система (підсистема) властивостей матеріального об'єкта, що відображається в інших об'єктах, зумовлює її якісну визначеність і використовується для ототожнення.

У другому підрозділі "Класифікація і загальна характеристика ознак зовнішності особи як об'єкта ідентифікації" розглянуто людину як один з об'єктів ідентифікації.

Проаналізовано наявні в криміналістичній літературі класифікації властивостей людини, ознак та елементів її зовнішності. Звернено увагу на

те, що сьогодні в науковій думці спостерігається ототожнювання анатомічних ознак зовнішності людини зі статичними, а функціональних – з динамічними. Оскільки анатомічні ознаки зовнішності можна спостерігати і при пересуванні людини, вважається, що у цьому випадку відбувається необгрунтоване змішування принципів класифікації ознак зовнішності людини.

З огляду на сучасні тенденції до обгрунтованості застосування термінів, підтримано пропозицію про заміну назви “анатомічні ознаки зовнішності” на “соматологічні” (*анатомія* [грец. *anatōmē* – розтин] – 1) наука про будову живих організмів, до якої входить анатомія людини, анатомія рослин, анатомія тварин; 2) будова окремого органа, системи; *соматологія* [грец. *sōma* (*sōmatos*) – тіло і ...логія] – галузь морфології людини, що вивчає варіації розмірів і форм людського тіла та його частин. Соматологія охоплює також соматоскопію (опис типів статури, пропорцій тіла, органів) та соматометрію (вимірювання тіла та його частин, маси (ваги)).

Запропоновано класифікації властивостей людини, ознак та елементів її зовнішності, які виключають необгрунтоване змішування принципів їх систематизації і сприяють адекватному розумінню термінів, що вживаються при цьому.

Отже, зважаючи на загальновизнаний розподіл властивостей людини на фізичні, функціональні та соціальні, фізичні властивості, які відображають будову тіла людини, доцільно поділяти на соматологічні (зовнішні) й анатомічні (внутрішні). При класифікації функціональних та соціальних властивостей підтримано погляд М.В. Салтевського: функціональні властивості відображають функціональну діяльність людини і поділяються на локомоційні, комунікативні та предметні. Соціальні – характеризують людину як суспільну істоту і поділяються на персонографічні, світоглядні, виробничо-ділові та морально-побутові.

Оснoву класифікації ознак зовнішності людини становить їх розподіл на власні і супутні. З огляду на те, що ознаки зовнішності людини є проявом її властивостей, власні ознаки зовнішності, на думку автора, доцільно поділяти на антропологічні, загальнофізичні, соматологічні, функціональні, яскраві та особливі. Оскільки елемент зовнішності – це будь-яка частина зовнішності, що виділяється для вивчення, спираючись на запропоновану класифікацію ознак зовнішності людини, власні елементи зовнішності доцільно поділяти на соматологічні, функціональні, яскраві та особливі. До супутніх ознак та елементів зовнішності належать одяг, взуття та аксесуари.

У третьому підрозділі “Практика використання інформації про ознаки зовнішності при встановленні особи розшукуваного” визначено основні етапи формування методів і засобів криміналістичного дослідження

інформації про ознаки зовнішності особи, яка розшукується, а саме:

1) кінець XIX ст. – початок XX ст. – формування наукових засад процесу встановлення розшукуваного за об'єктивними та суб'єктивними відображеннями (праці О. Рейландера, А. Бертильйона, Р.А. Рейсса, Г. Шнейкєрта, В.І. Лебедева, М.С. Бокаріуса);

2) перша половина XX ст. – розробка методів встановлення розшукуваного за об'єктивними зображеннями (портретної експертизи). В цей час порівнювалися фотографії із зображенням людини в профіль, зроблені відповідно до визначених правил апаратом А. Бертильйона. Фотографії вважали тотожними, якщо всі риси обличчя і форма вух збігалися. Пізніше було запропоновано малювати на фотографії в анфас сітку і вивчати розміщення деталей обличчя людини й її особливих прикмет щодо цієї сітки. Їх збіг був доказом ідентичності знімків. На цьому етапі тотожність осіб, зображених на різноманітних фотографіях, визначалась звичайним візуальним спостереженням і порівнянням ознак за методикою словесного портрета. Такі дослідження не були об'єктивними, оскільки їхні результати цілком залежали від досвіду і спостережливості експертів. До цього ж періоду належить розробка методу суміщення фотозображень, який дозволив вивчати одноракурсні зображення, виготовлені в одному масштабі, сприяв подальшій об'єктивізації результатів встановлення розшукуваного за об'єктивними зображеннями;

3) середина 50-х рр. XX ст. – розробка інструментальних методів дослідження фотозображень, опрацювання отриманих даних математичними методами. Суттєвою перевагою цих методів було те, що ними порівнювались не тільки виконані в одному масштабі та ракурсі, а й різномасштабні, різноракурсні знімки. Використання математичних методів дозволило дійти важливого для процесу ідентифікації висновку про наявність на обличчі людини точок (так званих константних або реперних), відстань між якими є суворо індивідуальною. Подальші дослідження Л.М. Писаревського доповнили уявлення про вплив вікових змін обличчя на відстані між константними точками і переконливо свідчили про те, що лише збіг усіх кутових показників на знімках, які порівнюються, є підставою для категоричного висновку про тотожність осіб. До цього ж періоду належить початок застосування в процесі розслідування злочинів суб'єктивних портретів. Проте у ті часи вони не набули великого поширення на практиці через відсутність фахівців з їх виготовлення;

4) кінець 60-х рр. – початок 70-х рр. XX ст. – створення В.О. Снетковим теоретичних засад використання суб'єктивних відображень у процесі встановлення особи; розробка технічних і організаційних питань складання і застосування суб'єктивних портретів у практиці розслідування злочинів видатними експертами-криміналістами: І.Ф. Винниченком,

Н.О. Городиловим, П.С. Кузнецовим, Г.М. Мамедовим, С.І. Ненашевим та ін. До цього ж періоду належать перші спроби створення електронних інформаційних обліків, основу яких склали інформаційно-пошукові системи, та комп'ютерних систем для складання композиційних портретів розшукуваних осіб.

Розглянуто етапи формування таких способів закріплення і відтворення зовнішності розшукуваних, як малювання, виготовлення композиційно-малюваних, композиційно-фотографічних портретів; висвітлено роль, яку відіграли при цьому праці В.О. Снеткова та О.М. Зініна (розробка та методика використання ідентифікаційного комплексу малюнків для упорядкування композиційно-малюваних портретів); П. Шабо (створення методики упорядкування композиційно-фотографічних портретів); наведено об'єктивні та суб'єктивні чинники, які впливають на формування і зберігання образів у пам'яті потерпілих (свідків); проведено аналітичний огляд технічних засобів і апаратно-програмних комплексів, створених у різні часи з метою підвищення ефективності процесу дослідження інформації про зовнішність розшукуваного.

Отже, з накопиченням потужної бази теоретичних положень і практичних рекомендацій, сьогодні забезпечена можливість використання новітніх технологій для підвищення ефективності встановлення розшукуваного за ознаками його зовнішності.

На основі опитування експертів-криміналістів, які підвищували кваліфікацію у Навчально-науковому інституті підготовки слідчих і криміналістів Національної академії внутрішніх справ України проаналізовано якість суб'єктивних портретів, що нині складаються і використовуються з метою встановлення особи, яка розшукується: 11,5% респондентів зазначили високу, 44,7% – середню, 33,3% – низьку і 10,5% – дуже низьку якість сучасних суб'єктивних портретів. На думку опитуваних, підвищення якості суб'єктивних портретів сприятиме: наявність художніх здібностей у спеціалістів – 21,8%, запрошення на сеанс художника-портретиста – 16%, використання сучасної комп'ютерної техніки – 32,2%, наявність якісного програмного забезпечення – 20%. Але 10% респондентів не визначилися з відповіддю, що найімовірніше свідчить про наявність проблемних аспектів у фаховій підготовці спеціалістів (зокрема, з використання в роботі сучасних апаратно-програмних комплексів), низький рівень матеріально-технічного забезпечення, а, можливо, й на несумлінне ставлення до виконання своїх функціональних обов'язків.

У четвертому підрозділі “Проблеми автоматизації криміналістичного дослідження інформації про зовнішність особи” розглянуто сучасні методи і засоби дослідження інформації про зовнішність особи: словесний портрет та методика його отримання; суб'єктивні

портрети та методики їх створення; автоматизовані обліки та методики роботи з ними; методи та засоби для проведення портретної експертизи.

Автор вважає, що етапи розвитку наукової думки і техніки визначили ті технічні рішення, основу яких склали згадані вище методи та засоби. Аналіз практики їх використання дозволяє дійти загальних висновків щодо проблем подальшої автоматизації процесу криміналістичного дослідження інформації про зовнішність особи, що особливо актуально у зв'язку з сучасними тенденціями комп'ютеризації діяльності правоохоронних органів України. До них, на думку автора, належать:

- обмеженість і неточність показань потерпілих (свідків): для злочинів, вчинених в умовах неочевидності (звалтування, грабежі, шахрайство), є характерним те, що потерпілі (свідки) не запам'ятовують ознак зовнішності злочинців, проте вони чують їх голос, запам'ятовують особливості мовлення та рухів, стать, зріст, статуру тощо;
- відсутність особливих прикмет у розшукуваних;
- брак художніх здібностей та знань у сфері портретування у спеціалістів, які складають суб'єктивні портрети;
- недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення;
- відсутність або недостатній рівень навичок самостійної роботи з сучасними апаратно-програмними комплексами у спеціалістів, певного рівня знань щодо їх можливостей;
- відсутність обліку та аналізу ефективності використання сучасних апаратно-програмних комплексів у повсякденній роботі.

На думку автора, уникнути цих проблем дозволяє постійне цілеспрямоване вивчення, планування впровадження і використання досягнень інформаційних технологій для встановлення особи за ознаками зовнішності; поширення апаратно-програмних комплексів для фіксації і дослідження інформації про зовнішність розшукуваного; підготовка та планомірне підвищення кваліфікації особового складу органів досудового слідства з метою найефективнішого використання сучасних науково-технічних засобів; створення системи обліку та статистичного аналізу використання досягнень інформаційних технологій під час встановлення особи, яка розшукується. Залишається актуальним і питання підготовки спеціалістів для експертно-криміналістичних підрозділів із знанням комп'ютерної техніки і певними художніми здібностями.

Ці висновки підтверджуються результатами анкетування практичних працівників слідчих органів, слухачів факультету підготовки керівних кадрів середньої ланки Навчально-наукового інституту управління і експертів-криміналістів, які підвищували кваліфікацію в Навчально-науковому інституті підготовки слідчих і криміналістів Національної академії внутрішніх справ України: 67,5% респондентів зазначили, що

мають навички роботи з комп'ютерною технікою, проте 60% із них навчалися цьому самостійно. Проблематичним для працівників органів внутрішніх справ є користування базами даних автоматизованих інформаційно-пошукових систем (АПС): 72,5% опитуваних самостійно ніколи не працювали з АПС і тільки 14,5% респондентів (з кола тих, хто самостійно може працювати з АПС) використовує бази даних у своїй повсякденній роботі.

Розділ другий “Напрями застосування сучасних інформаційних технологій у процесі встановлення особи за ознаками зовнішності” складається з трьох підрозділів і присвячений практичним аспектам використання новітніх інформаційних технологій в процесі криміналістичного дослідження інформації про зовнішність особи.

В першому підрозділі “Правові та організаційні аспекти використання досягнень науково-технічного прогресу під час розслідування злочинів” автор аналізує наукову літературу з правової регламентації використання науково-технічних засобів в правоохоронній діяльності, кримінально-процесуальне законодавство країн близького та далекого зарубіжжя, чинне вітчизняне кримінально-процесуальне законодавство і проекти нового Кримінально-процесуального кодексу України, пропонує внести відповідні доповнення у чинне кримінально-процесуальне законодавство. Обґрунтовуючи свої пропозиції, дисертант наводить думки Р.С. Белкіна, В.Г. Гончаренка, Г.І. Грамовича, В.К. Лисиченка, В.С. Мітричева, М.О. Селіванова та інших відомих вчених.

Пропонується:

- ст. 85¹ (“Застосування звукозапису при провадженні досудового слідства”) та 85² (“Застосування кінозйомки, відеозапису при проведенні слідчої дії”) замінити ст. 85¹ – “Застосування науково-технічних засобів при провадженні досудового слідства” у такій редакції:

“При проведенні слідчих дій можуть застосовуватись науково-технічні засоби, що підвищують ефективність провадження у справі і використання яких не суперечить законодавству України.

До початку слідчої дії всі її учасники повідомляються про те, що для фіксації перебігу слідчої дії будуть застосовуватись науково-технічні засоби. Результати фіксації відтворюються учасникам слідчої дії перед її закінченням.

Факт використання науково-технічних засобів при проведенні слідчої дії, інформування про це її учасників і відтворення результатів фіксації учасникам слідчої дії, їх зауваження та доповнення записуються в протоколі, що складається з додержанням вимог цього Кодексу. В протоколі також має бути зазначено технічні дані науково-технічних засобів, умови, порядок їх використання.

Матеріальні носії інформації, отримані при застосуванні науково-технічних засобів, в опечатаному вигляді приєднуються до протоколу проведеної слідчої дії.

При пред'явленні учасникам процесу матеріалів справи у зв'язку з закінченням досудового слідства можливе відтворення результатів фіксації науково-технічними засобами проведених слідчих дій.

Під час судового розгляду відтворення результатів фіксації науково-технічними засобами перебігу проведених слідчих дій здійснюється після попереднього оголошення показань, що зафіксовані у протоколі відповідної слідчої дії."

Крім того, ст. 85¹ в запропонованій редакції слід доповнити приміткою, де визначити поняття "науково-технічні засоби":

"Науково-технічні засоби" – це прилади, пристрої, інструменти, матеріали та методи їх використання, що створені людиною на основі наукових знань і можуть бути використані для виявлення, фіксації на матеріальних носіях інформації, вилучення, дослідження доказів або проведення інших дій з метою розслідування злочинів";

– визначитися із загальною назвою носіїв, на яких сучасними науково-технічними засобами фіксуватиметься інформація. З огляду на можливість появи нових видів носіїв інформації (наприклад голографічних), а також зважаючи на те спільне, що їх об'єднує, – матеріальність, всі носії інформації, отримані в результаті застосування науково-технічних засобів, об'єднати під загальною назвою "матеріальні носії інформації".

У другому підрозділі "Дослідження інформації про зовнішність особи сучасними апаратно-програмними засобами" на підставі аналізу результатів вивчення кримінальних справ визначено умови, що впливають на ефективність використання наявних комп'ютерних інформаційних систем в процесі відтворення інформації про зовнішність розшукуваного. При цьому акцентовано увагу на недостатній повноті і точності описів, що зумовлено, насамперед, недосконалістю програмного забезпечення сучасних комп'ютерних інформаційних систем, розрахованих на роботу з потерпілими (свідками) з розвинутою сукцесивною (аналітичною) формою впізнавання. Для роботи з потерпілими (свідками) з симультанною (миттєвою), найціннішою за даними психології, формою впізнавання необхідні програмно-апаратні комплекси з іншою ідеологією.

Розв'язання цієї проблеми вбачається в розробці та використанні інформаційно-аналітичних систем встановлення особи за ознаками її зовнішності. Отже, запропоновано визначення інформаційно-аналітичної системи встановлення особи за ознаками її зовнішності, сформульовано загальні та спеціальні вимоги, яким має відповідати система такого класу, та коло її функціональних можливостей.

Інформаційно-аналітична система встановлення особи за ознаками її зовнішності являє собою комплекс організаційних, програмних і технічних засобів уведення, збереження, формалізації, аналізу інформації про розшукуваного, її зіставлення з наявною в базах даних системою інформацією, моделювання образу розшукуваного, оперативного розповсюдження результатів.

Інформаційно-аналітична система встановлення особи за ознаками її зовнішності має відповідати загальним та спеціальним вимогам. До загальних вимог, на думку автора, належать: ефективність, надійність та безпечність, якісне функціонування.

До спеціальних:

- виконання функцій з реєстрації та обробки первинних даних;
- забезпечення введення, контролю, зіставлення та оновлення інформації;
- здійснення пошуку інформації в базах даних за різними критеріями вибірки;
- формування вихідних документів відповідно до змісту запитів;
- наявність зрозумілих і зручних екранних форм;
- наявність розгалуженої системи навігації та "гарячих клавіш";
- забезпечення розподілу доступу користувачів до різних видів режимів та інформації.

Інформаційно-аналітична система встановлення особи за ознаками її зовнішності має забезпечувати виконання таких функцій:

- аналіз психологічних особливостей потерпілих (свідків);
- аналіз вірогідності їх показань;
- аналіз умов вчинення злочину;
- створення психологічного портрета розшукуваного;
- введення зображень розшукуваних (в анфас і профіль) за допомогою різноманітних пристроїв: цифрової фото-, відеокамери, сканера чи з файла;
- автоматичний пошук схожих зображень у графічній базі даних, де зберігаються зображення осіб, які перебувають на обліку або становлять оперативний інтерес, видача протоколів пошуку;
- поповнення наявних баз даних;
- складання на основі показань потерпілих (свідків) опису зовнішності особи, що розшукується, багаторівневий пошук за цим описом в базі даних фотографічних зображень схожих облич, видача протоколів пошуку;
- моделювання образу розшукуваного;
- забезпечення можливості редагувати отримане зображення, масштабувати елементи зображення;
- тиражування отриманого зображення;

- збереження зображення в базі даних;
- пошук у відеокаталозі осіб, схожих на розшукуваного;
- видача рекомендаційного списку, демонстрація потерпілому (свідку) відібраних відеосюжетів;
- експертиза цифрових фотографічних зображень;
- автоматичне складання орієнтировки з можливістю негайної передачі її до інших підрозділів, засобів масової інформації, Інтернет;
- друк звітів і статистичних даних;
- санкціонований доступ до баз даних.

З огляду на можливості сучасних інформаційних технологій розроблено блок-схему та алгоритм роботи інформаційно-аналітичної системи встановлення особи за ознаками її зовнішності, методичні засади її використання для активізації пам'яті потерпілих (свідків) з різними формами впізнавання, розглянуто проблеми захисту інформації, яка зберігається на сучасних комп'ютерних носіях інформації.

У третьому підрозділі "Перспективи використання досягнень інформаційних технологій при дослідженні інформації про зовнішність особи" проаналізовано особливості інформаційних технологій, розглянуто правові та технічні проблеми, які виникли під час впровадження інформаційних технологій в кримінально-процесуальну діяльність, визначено основні напрями впровадження досягнень інформаційних технологій при криміналістичному дослідженні інформації про зовнішність особи.

Запропоновано такі напрями впровадження досягнень інформаційних технологій при дослідженні інформації про зовнішність особи:

- впорядкування відомчої нормативно-правової бази інформаційної діяльності та процесів інформатизації на основі здійснюваного реформування суспільних інформаційних відносин в Україні (вирішується розробкою єдиної політики інформаційного забезпечення діяльності органів внутрішніх справ);
- створення чи заміна наявних інформаційно-пошукових систем інформаційно-аналітичними системами, які б аналізували та інтегрували відомчу та міжвідомчу інформацію (Служби безпеки України, органів прокуратури) про розшукуваного, дозволяли отримувати і використовувати інформацію іноземних держав;
- упровадження програмного забезпечення з аналітичної обробки інформації про розшукуваних за допомогою багатofакторного аналізу розрізнених відомостей з метою отримання нових чи додаткових даних про них та фактів, які становлять оперативний інтерес;
- упровадження програмного забезпечення для моделювання образу розшукуваного на основі комплексу інформації про нього, що особливо

актуально при встановленні особи з навмисно зміненою (зокрема, косметичною операцією) зовнішністю;

- створення єдиного інтегрованого банку даних облікової, оперативно-розшукової, криміналістичної інформації, зокрема про осіб, які розшукуються, з визначенням користувачів і забезпеченням їх доступу до цієї інформації;

- інтеграція інформаційних обліків розшукуваних осіб усіх рівнів від районної ланки до центрального апарату органів внутрішніх справ;

- постійна перевірка та уточнення наявної інформації;

- відповідність міжнародним стандартам, інтеграція з аналогічними системами країн близького та далекого зарубіжжя, щоб уможливити використання інформації про ознаки зовнішності осіб різних антропологічних типів;

- використання сучасних носіїв інформації, впровадження безпаперової системи передачі та опрацювання інформації;

- використання можливостей відомих web-сайтів та всесвітньої комп'ютерної мережі Інтернет для поширення орієнтувальних даних про осіб, які розшукуються;

- впровадження сучасної електронно-обчислювальної техніки в діяльності всіх ланок органів внутрішніх справ, постійне підвищення кваліфікаційного рівня працівників органів внутрішніх справ в опануванні сучасних комп'ютерних засобів та програмного забезпечення до них;

- створення системи довідкової інформації про сучасні можливості портретної ідентифікації і спеціалістів, які її здійснюють;

- впровадження в навчальний процес вищих навчальних закладів МВС України дисциплін з методики використання досягнень інформаційних технологій в оперативно-розшуковій, слідчій та експертній діяльності.

ВИСНОВКИ

В дисертації вирішено наукове завдання з розробки засад та структури інформаційно-аналітичної системи встановлення особи за ознаками її зовнішності, яка, на відміну від наявних інформаційно-пошукових систем, дозволяє аналізувати повноту і вірогідність показань потерпілих (свідків), встановлювати індивідуальні особливості процесу впізнавання потерпілих (свідків), зважати на них під час відтворення "слідів пам'яті", моделювати образ розшукуваного.

Узагальнення результатів дослідження дало можливість зробити такі висновки:

1. Необхідність підвищення ефективності встановлення особи за ознаками її зовнішності потребує чіткої класифікації властивостей, ознак і елементів зовнішності людини. Через наявність в цих класифікаціях

необґрунтованого змішування їх принципів та використання термінів, значення яких не відповідає змісту понять, запропоновано класифікації властивостей, ознак і елементів зовнішності людини.

2. У процесі дослідження з'ясовано, що формування методів і засобів криміналістичного дослідження інформації про зовнішність особи, яка розшукується, відбулося у чотири етапи: 1) кінець XIX ст. – початок XX ст. – формування наукових засад процесу встановлення розшукуваного за об'єктивними та суб'єктивними відображеннями; 2) перша половина XX ст. – розробка методів встановлення розшукуваного за об'єктивними зображеннями (портретної експертизи); 3) середина 50-х рр. XX ст. – розробка інструментальних методів дослідження фотозображень, опрацювання отриманих даних математичними методами; 4) кінець 60-х – початок 70-х рр. XX ст. – створення теоретичних засад використання суб'єктивних відображень у процесі встановлення особи; розробка технічних і організаційних питань складання і застосування суб'єктивних портретів при розслідуванні злочинів. До цього ж періоду належать перші спроби створення електронних інформаційних обліків, основу яких склали інформаційно-пошукові системи, та комп'ютерних систем для складання композиційних портретів розшукуваних осіб.

3. До проблем, які стримують процес подальшої автоматизації криміналістичного дослідження інформації про зовнішність особи, належать: обмеженість і неточність показань потерпілих (свідків); відсутність особливих прикмет у розшукуваних; брак художніх здібностей та знань у сфері портретування у спеціалістів, які складають суб'єктивні портрети; відсутність або недостатній рівень у них навичок самостійної роботи з сучасними апаратно-програмними комплексами, певного рівня знань щодо їх можливостей; недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення; відсутність обліку та аналізу ефективності використання сучасних апаратно-програмних комплексів.

4. Розв'язання цих проблем вбачається у розробці інформаційно-аналітичної системи встановлення особи за ознаками її зовнішності, яка б забезпечувала процес активізації пам'яті потерпілих (свідків) з різними формами впізнання, аналіз отриманої інформації, накопичення і зіставлення різноманітної інформації про розшукуваного, моделювання його образу, оперативну передачу інформації.

5. Правове розв'язання проблеми використання сучасних науково-технічних засобів в кримінально-процесуальній діяльності пропонується здійснити шляхом доповнення чинного кримінально-процесуального законодавства.

6. Використання новітніх інформаційних технологій при криміналістичному дослідженні інформації про зовнішність особи потребує:

- 1) впорядкування відомчої нормативно-правової бази;
- 2) сучасного програмно-апаратного забезпечення;
- 3) створення єдиного інтегрованого банку даних з можливістю постійного аналізу та доповнення інформації;
- 4) створення системи підвищення кваліфікації особового складу органів досудового слідства з метою ознайомлення та найефективнішого використання сучасних науково-технічних засобів в повсякденній діяльності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Мартиненко І.В. Використання цифрової фото-, відеотехніки у процесі розслідування злочинів // Науковий вісник НАВСУ. – 2000. – № 1. – С.108–112.
2. Мартиненко І.В. Проблеми відтворювання зовнішності злочинця за допомогою інформаційних технологій // Науковий вісник НАВСУ. – 2000. – № 2. – С.154–155.
3. Мартиненко І.В. Правове регулювання питань використання науково-технічних засобів працівниками правоохоронних органів // Науковий вісник НАВСУ. – 2001. – № 1. – С. 186–191.
4. Хахановський В.Г., Мартиненко І.В. Ідеї Бертильйона та сучасність // Бюлетень з обміну досвідом роботи МВС України. – 2002. – № 138. – С. 35–43.
5. Громовенко Л.И., Мартыненко И.В. Использование информационных технологий при идентификации личности // Бюллетень по обмену опытом работы МВД Украины. – 1999. – № 124с. – С. 36–37.
6. Мартиненко І.В. Правова регламентація використання науково-технічних засобів органами досудового слідства і прокуратури // Вісник Прокуратури. – 2003. – № 10 (28). – С. 53–56.
7. Мартиненко І.В. Використання теорії криміналістичної ідентифікації людини у протидії організованій злочинності // Боротьба з організованою злочинністю. – 2003. – № 8. – С. 160–167.
8. Мартиненко І.В. Проблеми використання інформаційних технологій у процесі розкриття злочинів // Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю: Матеріали наук.-практ. конференції, Київ, 30 березня 2000 р. – К., 2000. – С. 131–133.
9. Хахановський В.Г., Мартиненко І.В. Використання досягнень сучасних інформаційних технологій в діяльності правоохоронних органів // Сучасні проблеми інформатизації органів внутрішніх справ України: Матеріали міжвузівської наук.-практ. конференції, Київ, 15 березня 2001 р. – К., 2002. – С. 86–88.

Національна юридична академія
України імені Ярослава Мудрого

Бібліотека

9853А

АНОТАЦІЯ

Мартиненко І.В. Криміналістичне дослідження інформації про зовнішність особи методами та засобами інформатики. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза. – Національна академія внутрішніх справ України. – Київ, 2005.

Дисертацію присвячено розробці засад і структури інформаційно-аналітичної системи встановлення розшукуваного за ознаками зовнішності. Запропонована система, яка на відміну від наявних інформаційно-пошукових систем, дозволяє аналізувати повноту та вірогідність інформації, отриманої від потерпілих (свідків), встановлювати індивідуальні особливості процесу впізнавання потерпілими (свідками) та зважати на ці особливості під час матеріалізації “слідів пам’яті”, моделювати образ розшукуваного.

Проаналізовано етапи становлення теорії криміналістичної ідентифікації, її завдання, засади класифікації об’єктів. Під час розгляду людини як одного з об’єктів криміналістичної ідентифікації уточнюються класифікації властивостей, ознак і елементів зовнішності особи, термінологія, яка сьогодні використовується при цьому в криміналістичній літературі.

Проведено аналітичний огляд наявних методів та засобів дослідження інформації про ознаки зовнішності особи, з’ясовані причини низької якості суб’єктивних портретів розшукуваних.

Розглянуто процесуальні аспекти використання науково-технічних засобів в кримінально-процесуальній діяльності, запропоновано відповідне доповнення чинного кримінально-процесуального законодавства України.

Розроблено поняття інформаційно-аналітичної системи встановлення особи за ознаками зовнішності, загальні та спеціальні вимоги, яким ця система має відповідати, її основні функції, алгоритм роботи та блок-схема.

Визначено напрями впровадження досягнень інформаційних технологій при дослідженні інформації про зовнішність особи.

Практичні рекомендації розраховані на використання в криміналістиці і криміналістичній інформатиці як науках, навчальних дисциплінах і в практичній діяльності органів досудового слідства України.

Ключові слова: ідентифікація особи, властивості людини, ознаки зовнішності, елементи зовнішності, інформаційні технології, функції, тенденції.

АННОТАЦИЯ

Мартыненко И.В. Криминалистическое исследование информации о внешности личности методами и средствами информатики. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. – Национальная академия внутренних дел Украины. – Киев, 2005.

Диссертация посвящена разработке основ и структуры информационно-аналитической системы установления разыскиваемого по признакам его внешности. Предложенная система, в отличие от существующих информационно-поисковых систем, позволяет анализировать полноту и достоверность информации, полученной от потерпевших (свидетелей), устанавливать индивидуальные особенности процесса узнавания потерпевших (свидетелей) и учитывать их при материализации “следов памяти”, моделировать образ разыскиваемого.

Проанализированы этапы становления теории криминалистической идентификации, ее задачи, основы классификации объектов. При изучении человека как одного из объектов криминалистической идентификации уточняются классификации его свойств, признаков и элементов внешности; терминология, которая сегодня используется при этом в криминалистической литературе.

Выделены основные этапы формирования методов и средств криминалистического исследования информации о внешности человека. Рассмотрены существующие способы фиксации и воспроизведения информации о внешности человека: рисование, изготовление композиционно-рисованного, композиционно-фотографического портрета, создание видеотек. В диссертации проведен аналитический обзор технических средств, аппаратно-программных комплексов, которые использовались и используются сегодня для исследования информации о признаках внешности человека, на основе обширного эмпирического материала проанализированы причины низкого качества субъективных портретов разыскиваемых. Определены проблемы, связанные с дальнейшей автоматизацией процесса криминалистического исследования информации о внешности человека, предложены пути их преодоления.

Рассмотрены аспекты процессуального закрепления использования научно-технических средств в деятельности органов досудебного следствия. Разработано определение научно-технических средств, условия их использования в уголовно-процессуальной деятельности. Предложено соответствующее дополнение уголовно-процессуального законодательства Украины.

Разработано понятие информационно-аналитической системы установления личности по признакам ее внешности, общие и специальные требования, которым эта система должна удовлетворять, ее основные функции, алгоритм работы и блок-схема. Предложены методические

рекомендации по использованию информационно-аналитической системы установления личности по признакам ее внешности для активизации памяти потерпевших (свидетелей) с разными формами узнавания.

В работе определены направления внедрения достижений информационных технологий при исследовании информации о внешности человека, обоснована необходимость создания системы повышения квалификации сотрудников органов досудебного следствия с целью обучения и эффективного использования современных научно-технических средств в практической деятельности.

Практические рекомендации рассчитаны на использование в криминалистике и криминалистической информатике как науках, учебных дисциплинах и в практической деятельности органов досудебного следствия Украины.

Ключевые слова: идентификация личности, свойства человека, признаки внешности, элементы внешности, информационные технологии, функции, тенденции.

ANNOTATION

Martynenko I. V. Criminalistic investigation of information about person's appearance by means of computer science. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in law by speciality 12.00.09 – criminal process and criminalistics; legal expertise. – National Academy of Internal Affairs of Ukraine. – Kyiv, 2005.

The thesis researches the development of theoretical bases and the structure of informational and analytical system of locating wanted with the help of characteristics of their appearance. This system differs from existing search systems as it helps to analyze the completeness and the trustworthiness of information obtained from the victims (witnesses), to set individual features of the identification process by victims (witnesses) and count on them during the process of materialization of "traces of memory" while reconstructing the image of the wanted.

Stages of development of criminalistics identification theory, its tasks and bases of objects classification are analyzed. The terminology used in modern criminalistics literature, classification of characteristic features, peculiarities and elements of person's appearance as one of the objects of criminalistics identification are specified.

Analytical review of available methods and means of analysis of information about person's appearance is conducted. The causes of low quality of identity – kits of wanted are analyzed.

The aspects of procedural legalization of application of scientific and technical means in the activity of law enforcement bodies are described. Corresponding supplement to the active Criminal procedural code of Ukraine is suggested.

The notion of informational and analytical system of person's identification with the help of appearance characteristics, general and specific demands for this system, its basic functions, algorithm of work and block-scheme are worked up.

The guide lines of applications of achievements of computer science during the analysis of information on person's appearance are determined.

Practical recommendations may be used in criminalistics and criminalistical computer science, academic subjects and in practice of law enforcement agencies of Ukraine.

Key words: person's identification, person's characteristic features, peculiarities of appearance, elements of appearance, computer science, functions, tendencies.

9853A